

TƏHSİLİN KEYFİYYƏT TƏMİNATINDA MONİTORİNG YƏ QİYMƏTLƏNDİRMƏNİN ROLU

İlham Cavadov,
*Təhsil İnstitutunun şöbə müdiri,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
E-mail: ilham1979@mail.ru*

Açar sözlər: təhsil, qiymətləndirmə, monitoring, keyfiyyət, standart, meyar, nailiyyət.

Ключевые слова: образование, оценивания, мониторинг, качество, стандарт, критерии, достижения.

Key words: education, assessment, monitoring, quality, standards, criterion, achievement.

Ölkə prezidenti İlham Əliyevin 2013-cü il 24 oktyabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası” sənədində təhsil vacib həyati dəyər, inkişafın əsas göstəricisi kimi təqdim olunur. İnsan həyatının keyfiyyəti haqqında təsəvvürlər onun təhsil nailiyyətlərindən ayrılmaz bir faktoru kimi qeyd edilir. Cəmiyyətin hər bir vətəndaşı üçün təhsilin əlçatan olmasının təmin edilməsi istiqamətində işlərin davam etdirilməsinin vacibliyi vurğulanır [1]. Strategiyada təhsilin yüksək keyfiyyətini təmin etmək üçün təhsil sahəsində monitoring, keyfiyyət və fəaliyyət göstəriciləri sisteminin inkişaf etdirilməsi vacib problem kimi qarşıya qoyulur [1]. Bu baxımdan təhsilin keyfiyyəti probleminin araşdırılması, onun mahiyyəti və məzmunu məsələsinə həm elmi, həm də təcrübi nöqteyi-nəzərdən aydınlıq gətirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Göstərilən problemlərin həllinin reallaşdırılması təhsil sistemində mövcud qanunvericilik və normativ aktların, dövlət təhsil standartlarının (kurikulumun), bazar iqtisadi münasibətlərinin tələbləri səviyyəsində həyata keçirilməsindən və təhsildə idarəetmə proseslərinin düzgün və keyfiyyətli tənzimlənməsindən çox asılıdır.

Məlumdur ki, təlim prosesinin və təhsil müəssisəsinin fəaliyyətinin keyfiyyətə monitoringi və ekspertizasının aparılması problemini pedaqogikanın mühüm bir sahəsi olan **pedaqoji kvalimetriya** öyrənir. “**Kvali**” – latın dilində “keyfiyyət”, “metro” isə yunan dilində “ölçürəm” deməkdir [2]. Deməli, pedaqoji kvalimetriyanın məqsədi təhsil müəssisəsinin fəaliyyətinin monitoringi, həmçinin keyfiyyətə ekspertizasının aparılmasıdır. Pedaqoji kvalimetriyanın əldə etdiyi material və məlumatlar, özünün daha ümumiləşmiş və praktik ifadəsini pedaqoji monitoring sistemində tapır. Təlim-tərbiyə prosesinin monitoringi bütün istiqamətlərdə pedaqoji proseslərin təhlilini, diaqnostikasını və layihələşdirilməsini həyata keçirməyə imkan verir. Müxtəlif fəaliyyət sahələrində idarəetmənin informasiya təminatı problemi həmişə olub və bu gün də aktuallığını itirməmişdir. Bu problemin həlli monitoring və qiymətləndirmə araşdırmaları ilə həyata keçirilə bilər. Hazırda monitoring informasiya təminatının ən müasir üsullarından biri sayılır və təhsil sahəsində müvəffəqiyyətlə istifadə olunur. Onu da qeyd edək ki, pedaqoji prosesin və təhsil sisteminin keyfiyyətinin monitoring və qiymətləndirmə vasitələrindən istifadə olunaraq fasiləsiz izlənilməsi prosesin qiymətləndirilməsi-

ni çətinləşdirir. Monitoring və qiymətləndirmənin texnoloji əsası işlənilməli, təhsilin keyfiyyətinin informasiya təminatı mütəmadi həyata keçirilməli və təhsilin idarə olunmasında səmərəliliyin yüksəldilməsi təmin olunmalı, toplanılmış, ümumiləşdirilmiş informasiyalar əsasında qərarların qəbul edilməsi gerçəkləşdirilməlidir. Bu iş, təkcə monitoring probleminin həlli ilə birbaşa məşğul olan əməkdaşlarla (ekspertlərlə) deyil, həm də pedaqoji ictimaiyyətin ən geniş dairələri əldə olunan informasiyadan istifadənin xüsusiyyətləri haqqında biliklərin yayılmasını təmin etməlidir. Təhsil müəssisələrinin rəhbərləri, müəllim və valideynlər bu sahədə xüsusi hazırlığa malik olmadıqda, xidmət dairələri tərəfindən əldə edilən məlumatlardan səmərəli şəkildə istifadə edə bilmirlər. Pedaqoji monitoringin səmərəli nəticələr verməsi üçün aşağıdakı tələblərə əməl edilməlidir:

- *ekspertizanı keçirənlər səriştəli mütəxəssislər olmalıdır;*
- *təhsil müəssisələrində işlərin vəziyyəti barədə vaxtında və dəqiq məlumatlar almaq imkanı yaradılmalıdır;*
- *qiymətləndirmənin meyarları və diaqnostikası öyrənilən sahəyə uyğun məzmununda hazırlanmalıdır;*
- *nəticələr, verilən tövsiyə və təkliflər elmi şəkildə əsaslandırılmış, tam, obyektiv və konkret olmalıdır;*
- *qiymətləndirmənin elmi cəhətdən əsaslandırılmış nəticəsi məzmunlu, təsirli olmalı, onun yerinə yetirilməsinə vaxtında təşkilati və metodik yardım edilməlidir;*
- *monitorinq və qiymətləndirməyə aid ən yaxşı iş təcrübəsi ümumiləşdirilməli və yayılmalıdır.* [2, səh. 27].

Qeyd edilən tələblərin həyata keçirilməsi, təhsil sistemində qarşıya qoyulmuş məqsədlərə müvəffəqiyyətlə nail olmaq üçün geniş imkanlar açır. Sadalanan məsələlərdən də göründüyü kimi, təhsil müəssisəsinin pedaqoji monitoringi pedaqoji proses, onun ayn-ayn sahələrinin və nəticələrinin qiymətləndirilməsi vasitəsi ilə həyata keçirilir. **Təhsil müəssisəsinin monitoringi və qiymətləndirilməsi ayrı-ayrı problemlər olmasına baxmayaraq, qarşılıqlı vəhdətdə olub bir-birini tamamlayır və hər ikisinin məqsədlərinə aşağıdakıları daxil etmək olar:**

- pedaqoji proses, onun ayrı-ayrı sahələri və nəticələri haqqında məlumatların toplanılması və gedişinə nəzarətin təşkilini;
- təlim prosesində qarşıya qoyulmuş məqsədə hansı səviyyədə nail olunmasının müəyyən edilməsini;
- pedaqoji proses və onun ayrı-ayrı sahələrinin fəaliyyətinin nəzarətdə saxlanılmasının təmin olunmasını [2, səh. 19].

Deməli, qiymətləndirmə təlim-tərbiyə prosesinin təkmilləşdirilməsini təmin edən, səmərəliliyini artıran mexanizm kimi çıxış edir. Göründüyü kimi, təhsildə keyfiyyətə nail olmaq üçün ilk növbədə, təhsil müəssisəsində təlim-tərbiyə prosesi düzgün idarə olunmalı, onun bütün mərhələlərində təhsilin keyfiyyətinin monitoringi və qiymətləndirilməsi aparılmalıdır. Beləliklə, aydın olur ki, pedaqoji prosesdə monitoring və qiymətləndirmə problemi təhsildə keyfiyyətin təmin olunması və onun ölçülməsi vasitəsi kimi təşəkkül tapmışdır.

Təlim prosesində keyfiyyət problemi üzrə tədqiqatların metodologiyasına qabaqcıl təhsil müəssisələrinin müəyyənləşdirilməsi, onların təlim nəticələrinin toplanılması, tədris prosesinin başlanğıcında təhsilalanların bilik səviyyəsi haqqında məlumat, müəssisənin inkişaf dinamikasının izlənilməsi, həmçinin qabaqcıl təcrübənin mexanizminin öyrənilməsi daxildir. Aşağıdakı məsələlərin həlli məqsədi ilə monitoring sisteminin hər bir komponenti ildə iki və ya üç dəfə nəzərdən keçirilməlidir:

- *təlim məqsədlərinin həll olunma səviyyəsi;*
- *əvvəlki yoxlama ilə müqayisədə təhsilalanların qənaətbəxş inkişafının təmin olunması;*
- *təhsilalanların öz sinifləri və ya yaşlıları ilə müqayisədə qənaətbəxş inkişafının dinamikasi;*
- *pedaqoji işçilərin təkmilləşdirilməsi üçün göstəricilərin hazırlanması;*
- *fənn materiallarının təhsilalanların fiziki və əqli inkişaf səviyyəsinə uyğunluğu;*
- *təhsilalanların güclü və zəif cəhətlərinin müəyyən edilmə səviyyəsi.*

Təklif olunan bu monitoring sistemi təlim prosesini nəzərə almaqla məqsəd-nəticə modeli əsasında qurulmuş və belə olan halda hər bir təhsilalanın biliyinin inkişafının öyrənilməsi, onun nəticələrini bütün sinfə tətbiq etmək imkanı nəzərdə tutulmuşdur.

XX əsrin sonu, XXI əsrin əvvəllərindən başlayaraq dünyada təhsilin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi ilə bağlı yanaşmaları, tendensiyaları aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- *təhsilin keyfiyyətinə bazar iqtisadiyyatı münasibətlərinin bərqərar olduğu hazırkı dövrdə işə götürənlərin, onların ailələrinin və əmək bazarının müvafiq tələbləri əsasında baxılmalı;*
- *təhsilin keyfiyyəti, ona nəzarət və onun idarə olunması, təhsil standartlarının mövcudluğu, qeyri-hökumət qurumları tərəfindən standartın tətbiqi vəziyyətinin öyrənilməsi, təhsil müəssisəsinin müstəqilliyinin təmin olunması və başqa göstəricilər də nəzərə alınaraq kompleks şəkildə həyata keçirilməli;*
- *təhsil müəssisəsinin fəaliyyətinin daxili və xarici qiymətləndirilməsi, əlaqələndirilməli və onun inkişafı, hesabatvermə məsələləri keyfiyyətin qiymətləndirilməsi sisteminin inkişafını təmin edən əsas parametrlər kimi götürülməli;*
- *təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsində və nəticələrin təhlilinin aparılmasında modelləşdirmənin çoxpilləli sistemindən istifadə olunmalıdır [3].*

Təhsilin keyfiyyətinin monitoring müşahidələri ilə qiymətləndirilməsi mexanizmi aşağıdakı istiqamətləri özündə birləşdirir:

- *mövcud dövlət standartlarının tələblərini yerinə yetirmək üçün kriteriyaların müəyyən olunmasını;*
- *lazımi təlimatların formalaşmasını və nəticələrin qiymətləndirilməsini;*
- *keyfiyyətin yüksək səviyyəyə qaldırılması üçün konkret tədbirlərin görülməsini, perspektiv stratejiyanın müəyyənləşdirilməsini [2, səh. 177].*

Təhsil müəssisələrində keyfiyyətin idarə olunmasında qiymətləndirmə fəaliyyəti xüsusi yer tutur. İlk növbədə, istənilən obyektin, eləcə də təhsil müəssisəsinin keyfiyyət səviyyəsinin kəmiyyətə qiymətləndirilməsi üçün əvvəlcədən keyfiyyət göstəriciləri müəyyənləşdirilməli, sonra effektivlik səviyyəsinin ölçülməsindən alınan nəticələr, optimal variant kimi seçilmiş modelin (etalonun) keyfiyyət göstəriciləri ilə müqayisə edilməlidir. Təhsilin keyfiyyətini müəyyənləşdirərkən onun üç əsas tərkib hissəsi – məzmun, texnologiya və əldə olunmuş nailiyyətlər təhlil olunmalı və ayrı-ayrı sahələr üzrə nəticələr çıxarılmalıdır. Təhsilin keyfiyyəti çoxparametrlı və mürəkkəb proses olduğundan nəticələrin qiymət-

ləndirilməsi variantları hazırlandıqda sistemli yanaşmadan istifadə olunmalıdır.

Parametrlər əsasında qiymətləndirmə aşağıdakı göstəricilər üzrə aparıla bilər:

- təhsilalanların bilik, bacarıq və vərdislərinin səviyyəsi;
- təhsilalanların fərdi inkişaf dinamikası;
- təhsil prosesində baş verən əlavə effektlərin (həm müsbət, həm də mənfi) nəzərə alınması;
- müəllim və məktəb rəhbərliyinin səriştəliliyi;
- təhsil müəssisəsinin cəmiyyətdə reytingi.

Alınan nəticələr hər göstərici üçün ayrıca ümumiləşdirilməli və toplanılmış ballara görə təhsil müəssisəsinin inkişaf dinamikası qeyd edilməlidir. Ümumi nəticə o halda müsbət hesab olunur ki, əsas proseslərin heç birində nəticələrin dinamikası mənfi olmasın [4, səh.7].

Müxtəlif idarəetmə səviyyələrində təhsilin keyfiyyətinin monitoringi və qiymətləndirilməsinin təşkili zamanı aşağıdakı xüsusiyyətlər nəzərə alınmalıdır:

- təhsilin keyfiyyətinin idarə olunmasının məqsədləri;
- təhsilin keyfiyyətinin monitoringi və qiymətləndirilməsinin texnoloji vasitələrinin işlənilməsi;
- pedaqoji prosesin əsas iştirakçılarının fəaliyyət istiqamətlərinin inkişaf etdirilməsi;
- təhsildə keyfiyyətin idarə olunması sisteminin modelləşdirilməsi;
- hazırlanmış proqramların təhsilin keyfiyyətinə təsir göstərən ən vacib parametrlərin nəzərə alınması.

Aparılmış müşahidə və təhlillər göstərir ki, təhsil sistemində keyfiyyətə nəzarət mexanizmi olan monitoringin əsas cəhətlərindən biri də prosesi xarakterizə edən göstəricilərin (indikatorların) düzgün müəyyən edilməsidir. **Bu zaman monitoringin praktiki yerinə yetirilməsini xeyli çətinləşdirən bir sıra məsələlər nəzərə alınmalıdır [5, s.116]:**

- məlumatların mərkəzləşdirilmiş qaydada toplanılması;
- böyük həcmli məlumatın operativ işlənilməsi;
- hesablamaların nəticələrinin həqiqiliyi;
- məlumatların qorunmasının etibarlılığı;
- məlumatların vaxtında emal edilməsi.

Təlim prosesində yeni pedaqoji texnologiyalardan istifadə sadalanan problemlərin həll olunmasına imkan verir.

- Keyfiyyətin qiymətləndirilməsi (keyfiyyətin idarə edilməsi) üzrə mümkün olan sistem müəyyən edilir. Bu halda, müxtəlif test xidmətləri keyfiyyətin qiymətləndirilməsi ilə uyğunlaşdırılmalı, onların nəticələri keyfiyyətin qiymətləndirilməsində istifadə olunmalıdır. Standartlaşdırılan prosedurlarla, ölçülmüş təhsil nəticələri bütövlükdə təhsil sisteminin keyfiyyəti ilə eyniləşdirilməməlidir.
- Təhsilin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi prosesinə əks-mərkəzləşdirilmiş variativ təhsil sisteminə uyğun baxılmalı, nəticə deyil, məhz proses ciddi tənzim edilməli, güclü nəzarət sistemi tətbiq olunmalıdır.

Keyfiyyətin qiymətləndirilməsi haqqında irəli sürülən bütün mülahizələrin mahiyyətində təhsil keyfiyyətini yüksəltmək kimi xoş niyyət durur. Lakin bəzi hallarda sosial sistemlərdə baş verdiyi kimi, yaxşı məqsədlər üçün sərf edilən vəsait bir-biri ilə ziddiyyət təşkil edən nəticələrə gətirib çıxarır. Ona görə də çox vaxt keyfiyyətin qiymətləndirilməsi idarəetmə orqanlarının (xüsusilə əks-mərkəzləşmə aparılmış sistem şəraitində) sistemin necə işləməsi, təhsilə istiqamətləndirilən büdcə vəsaitindən nə dərəcədə effektiv istifadə edilməsi haqqında vaxtında və etibarlı informasiya ala bilmələri üçün də istifadə olunur. Artıq keyfiyyətin yüksəldilməsi problemi deyil, yuxarı orqanların dəqiq informasiya ilə təmin olunması problemi, təhsil müəssisələrinin fəaliyyətinə müasir mexanizmlərin tətbiqi ilə nəzarət probleminin effektivliyi məsələsi müzakirə edilir. Burada açıq-aşkar məqsədlərin dəyişdirilməsi baş verir ki, bu da olduqca diqqətə layiqdir. Qeyd edilməlidir ki, informasiya axınının aşağıdan yuxarı hərəkət etməsinin vacibliyi faktı ilə razılaşmaq olar, lakin onun təmin olunma vəzifəsi təbəçilik üzrə ikinci dərəcəli hesab edilir.

Bu hərəkət tədris müəssisəsinin kadr potensialı və eləcə də rəhbər işçilərin iş keyfiyyətinin yüksəldilməsi sahəsində yalnız ümumi məqsədlər kontekstində müəyyən məna kəsb edir. Beləliklə, keyfiyyətin qiymətləndirilməsi sisteminin yaradılmasının əsl məqsədini təhsilin nəticələri və müvafiq fəaliyyət haqqında informasiya axınının gücləndirilməsi ilə təhsil key-

fiyyətinin yüksəldilməsi üçün münasib şəraitin yaradılması kimi müəyyənləşdirmək olar.

ƏDƏBİYYAT

1. "Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası", "Kurikulum" jurnalı, 2013, №4, s.103-113.
2. Mərdanov M.C., Ağamalıyev R.A., Mehra-
bov A.O., Qardaşov T.B. Təhsil sistemində
monitorinq və qiymətləndirmə. Bakı: Çayı-
oğlu, 2003, 416 səh.
3. Mehra-
bov A.O. Təhsildə keyfiyyət, ona nə-
zarət olunmasının təşkili xüsusiyyətləri.
"Təhsil Problemləri" qəzeti, № 43.44 (170-
171), 1-10 avqust 2005.
4. Mehra-
bov A.O., Ağamalıyev R.A. Təhsil
sistemində keyfiyyət və onun idarə olunması.
Bakı, TPİ-nin elmi əsərləri, 2004, səh.7.
5. Mehra-
bov A.O., Cavadov İ.A. Ümumtəhsil
məktəblərində monitorinq və qiymətləndirmə.
Bakı, Mütərcim, 2007, 187 səh.

İ.Javadov

Role of monitoring and evaluation in quality assurance of education

Summary

The article deals with quality monitoring and evaluation in education. It has been established that the quality of education should not be linked to just results, but should be interpreted in greater detail. Learning outcomes can not be overlooked by the educational process and the conditions created for it. There is a strong direct and indirect relationship between them.

И.Джавадов

Роль мониторинга и оценивание качества образования

Резюме

В статье рассматривается контроль качества и оценивание в образовании. Было установлено, что качество образования должно не только быть связано с результатами, но и должно толковаться более подробно. Результаты обучения не могут быть упущены учебным процессом и созданными для него условиями. Между ними существует прямая и косвенная связь.